

УДК 330.115:658

Стрільчук Р.М.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економічної кібернетики
Рівненського державного гуманітарного університету

РОЗВИТОК КРИЗОВИХ ЯВИЩ В ІННОВАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

DEVELOPMENT OF CRISIS PHENOMENON IN INNOVATIVE ACTIVITIES OF ENGINEERING ENTERPRISES OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті встановлено причини розвитку кризових явищ в інноваційній діяльності машинобудівних підприємств України. Уточнено динаміку рівня збитковості машинобудівних підприємств країни у промисловому секторі. Розкрито показники та тенденції розвитку інноваційної активності машинобудівних підприємств. Визначено вплив кризових явищ на динаміку показників інноваційної діяльності машинобудівних підприємств. Рекомендовано напрями мінімізації негативного впливу кризових явищ на результати інноваційної діяльності машинобудівних підприємств.

Ключові слова: криза, інноваційна діяльність, інноваційна активність, показники інноваційної діяльності, машинобудівні підприємства.

АННОТАЦИЯ

В статье установлены причины развития кризисных явлений в инновационной деятельности машиностроительных предприятий Украины. Уточнена динамика уровня убыточности машиностроительных предприятий страны в промышленном секторе. Раскрыты показатели и тенденции развития инновационной активности машиностроительных предприятий. Определено влияние кризисных явлений на динамику показателей инновационной деятельности машиностроительных предприятий. Рекомендованы направления минимизации негативного влияния кризисных явлений на результаты инновационной деятельности машиностроительных предприятий.

Ключевые слова: кризис, инновационная деятельность, показатели инновационной деятельности, инновационная активность, машиностроительные предприятия.

ANNOTATION

The causes of the development of crisis phenomena in innovation activity of engineering enterprises of Ukraine were identified in the article. The dynamics of the level of loss-making rate of engineering enterprises of the country in the industrial sector was specified. The indicators and tendencies of innovative activity development of engineering enterprises were revealed. The impact of crisis phenomena on the dynamics of indicators of innovative activity of engineering enterprises was determined. The directions of minimizing the negative impact of crisis phenomena on the results of innovation activity of engineering enterprises were recommended.

Keywords: crisis, innovation activity, indicators of innovation activity, engineering enterprises.

Постановка проблеми. Здійснення інноваційної діяльності в секторі машинобудівних підприємств виступає одним із джерел активізації розвитку економіки країни. Така діяльність формує основу для розвитку нових знань та інтелектуальних продуктів, забезпечує створення нової продукції, впровадження сучасних технологій виробництва, розробку та реалізацію новітніх програм і проектних рішень, сприяє розвитку підприємництва та інфраструктури виробництва.

Однак останніми роками в Україні на машинобудівних підприємствах спостерігаються скорочення кількості інноваційно-активних підприємств та обсягів реалізації інноваційної продукції, погіршення фінансово-економічних результатів діяльності, зниження рентабельності діяльності, скорочення питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової тощо. Такі результати переконливо свідчать про появу кризових явищ в інноваційній діяльності машинобудівних підприємств та вимагають встановлення причин їх виникнення та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана проблематика широко представлена в публікаціях вчених сучасності. Так, вивченню питань активізації інноваційної діяльності присвячено наукові праці В.В. Дергачової [1], В.В. Мельник [11], Л.І. Федулової [16]. Безпосередньо дослідженню їх стану та аналізу кризових явищ, які супроводжують діяльність машинобудівних підприємств, присвячені здобутки О.П. Кавтиш [2], К.В. Король [3], І.В. Кривов'язюка [4–6], І.О. Кривецького [9], В.В. Козика [10], А.Ю. Погребняк [13], І.В. Троц [15]. Слід відзначити, що піднята проблематика є продовженням досліджень автора [7; 8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас залишається поза увагою низка науково-теоретичних і практичних завдань, спрямованих на пошук причин розвитку кризових явищ в інноваційній діяльності машинобудівних підприємств.

Мета статті полягає в уточненні динаміки рівня збитковості машинобудівних підприємств України у промисловому секторі; розкритті показників та тенденцій розвитку інноваційної активності машинобудівних підприємств, визначенні впливу кризових явищ на їх динаміку; рекомендації напрямів мінімізації негативного впливу кризових явищ на результати інноваційної діяльності машинобудівних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2015 році у промисловості інноваційну діяльність здійснювали 824 підприємства, серед яких 285 припадає на сектор машинобудування, до того ж безпосередньо впровадженням інновацій займалися 269 машинобудівних під-

приємств. 87,7% інноваційно-активних промислових підприємств упроваджували інновації (або 15,2% обстежених промислових). Ними було впроваджено 3 136 інноваційних видів продукції, з яких 548 – нових виключно для ринку, 2 588 – нових лише для підприємства. Із загальної кількості впровадженої продукції 966 становили нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо. Найбільшу кількість інноваційних видів продукції впроваджено на підприємствах Тернопільської, Запорізької, Львівської, Харківської областей та м. Києва; за видами економічної діяльності – на підприємствах з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань, паперу та паперових виробів, харчових продуктів, металургійного виробництва [12, с. 139–140].

Машинобудування є єдиною галуззю промисловості, яка забезпечує впровадження досягнень науково-технологічного прогресу в усі інші сектори економіки [3, с. 157]. Фактично ця галузь повинна бути високоприбутковою, експортно-орієнтованою та найменше піддаватись впливу кризових явищ і процесів, а тим більше, бути основою їхнього розгортання. Адже саме тут створюється інноваційна основа розвитку економіки України.

Водночас кризові явища і процеси досить часто супроводжують діяльність машинобудівних підприємств нашої країни. Переконаливим доказом їх існування для підприємств України загалом і машинобудівного комплексу зокрема є наявна досить значна частка збиткових машинобудівних підприємств у промисловому секторі економіки (рис. 1), яка останніми роками коливається в межах 23,6–36,3%. Отримані результати свідчать про наявність суттєвих перешкод у розвитку інноваційної діяльності машинобудівних підприємств.

Серед показників, які характеризують динаміку розгортання інноваційної активності машинобудівних підприємств, слід виділити кількість підприємств, що займались інноваційною діяльністю; кількість підприємств, що впроваджували інновації; кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію на експорт.

Динаміка показників інноваційної активності машинобудівних підприємств відображена на рис. 2.

Аналіз динаміки показників інноваційної активності машинобудівних підприємств України показав, що упродовж усього досліджуваного періоду спостерігається неухильне зниження активності підприємств у розвитку інноваційних процесів, що суттєво вплинуло на показники їх інноваційної діяльності.

Аналіз основних показників інноваційної діяльності машинобудівних підприємств (рис. 3) показав, що в період 2012–2015 років спостерігається загальне падіння обсягів реалізації інноваційної продукції, зокрема за межі України, хоча й має місце короткочасне зростання цих показників у період 2014–2015 років. Така ситуація спричинена низкою таких факторів, як скорочення обсягів фінансування інноваційної діяльності та зниження конкурентоспроможності вітчизняних машинобудівних підприємств.

Така низхідна динаміка призвела до значного скорочення величини чистого прибутку від здійснюваної діяльності машинобудівних підприємств і збитковості їх діяльності: якщо у 2012 році чистий прибуток становив 9 268,8 млн. грн., то в період 2013–2016 років ними понесені значні збитки (у 2013 році в розмірі 2 768,6 млн. грн., у 2014 році – 22 380,2 млн. грн.; у 2015 році – 15 374 млн. грн.).

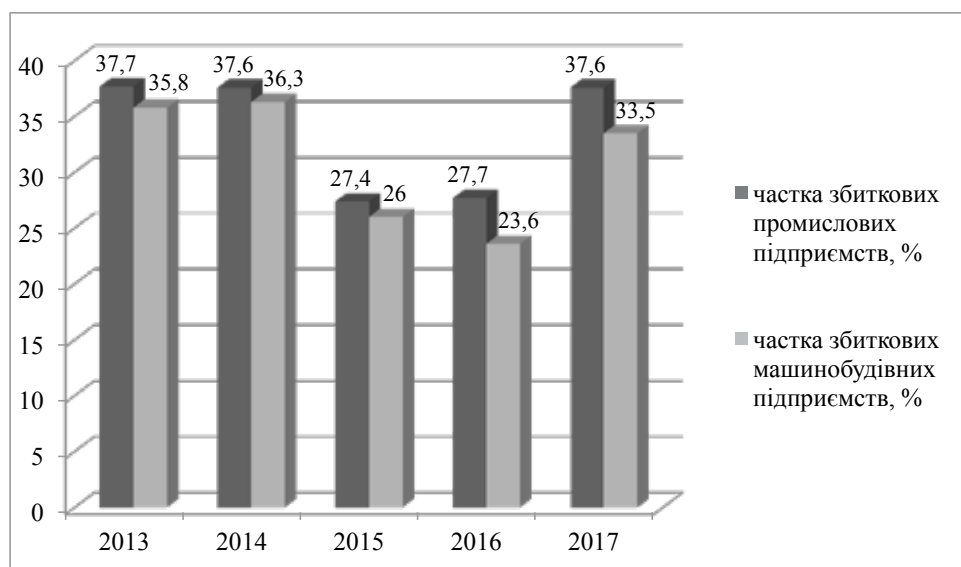

Рис. 1. Динаміка рівня збитковості машинобудівних підприємств України у промисловому секторі [17]

Примітка: дані за 2017 рік приведено за січень-березень

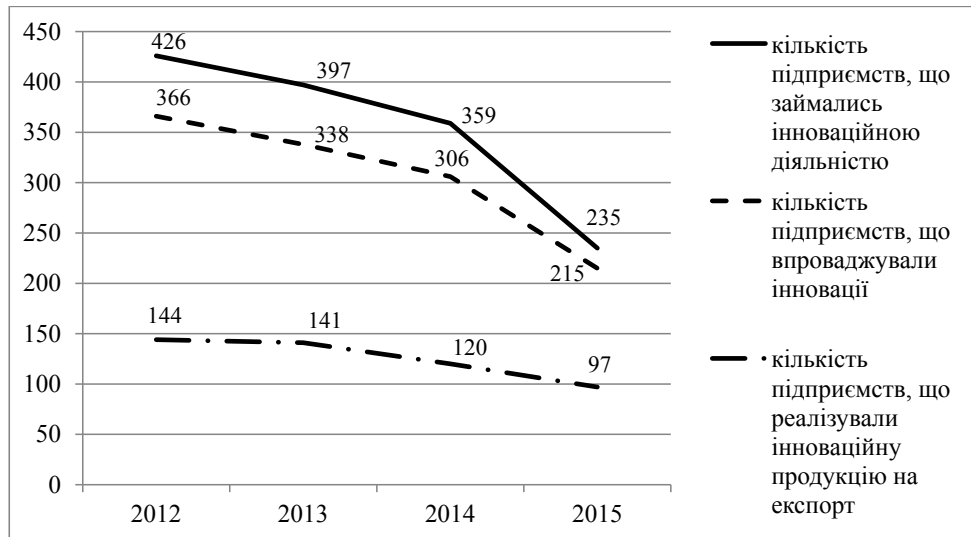

Рис. 2. Динаміка показників інноваційної активності машинобудівних підприємств України [12]

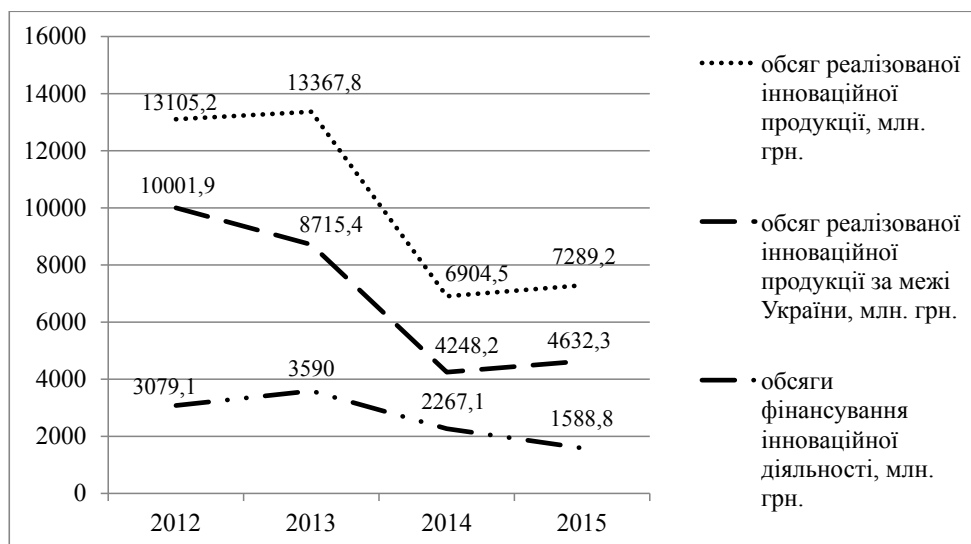

Рис. 3. Динаміка показників інноваційної діяльності машинобудівних підприємств України [12]

Що ж спричинило наявну кризову ситуацію в інноваційній діяльності машинобудівних підприємств України? Причин можна виділити багато.

Як стверджується в роботі В.В. Дергачової [1, с. 24], однією з причин виникнення кризових явищ є циклічний характер технологічних змін у машинобудуванні, а саме момент переходу з одного технологічного укладу до іншого, більш високого. Так, наприклад, нині відбувається перехід з п'ятого до шостого укладу.

До причин виникнення кризових явищ на машинобудівних підприємствах О.П. Кавтиш і А.Ю. Погребняк [2] відносять відсутність структурних перетворень у галузі, негативний вплив світової фінансово-економічної кризи, несприятливу економічну та політичну ситуацію в країні, відсутність вільних коштів та вимивання обігових активів. Також зазначається, що «стан

підприємств машинобудування визначається такими кризовими ознаками: перевага видобувних і базових галузей з низьким ступенем переробки сировини у її постачанні; недостатня орієнтація на виробництво продукції кінцевого споживання; незначна інноваційність технології; висока енерго- та матеріалоемність виробництва за незабезпеченості власними енергоресурсами; деформована структура виробництва; недостатня конкурентоспроможність більшості вітчизняної продукції через моральну застарілість і низьку якість» [2, с. 182].

Ще одним фактором є відсутність державного фінансування у розрізі технологічних секторів економіки. Так, у 2015 році фінансування інноваційної діяльності здійснювалося за рахунок власних коштів підприємств, частка яких має такі показники: високотехнологічний сектор – 95,1% загального обсягу фінансування

підприємств високотехнологічного сектору, середньовисокотехнологічний – 91,6%, середньонизькотехнологічний – 99,2%, низькотехнологічний – 95,1%. Виключно за власні кошти здійснювали інноваційну діяльність машинобудівні підприємства таких видів економічної діяльності, як виробництво зброї та боеприпасів (високотехнологічний сектор), виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів (середньовисокотехнологічний сектор), виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу та виробництво транспортних засобів, не віднесених до інших угруповань (середньовисокотехнологічний сектор) [14, с. 99].

І.В. Кривов'язюк [4] підкреслює, що кризові явища та процеси негативно вплинули на інноваційну діяльність, що призвело до суттєвого зниження рейтингу України та підприємств промислового сектору економіки в світовому інноваційному середовищі. Також автор звертає увагу на вплив циклічності на розгортання кризових явищ [6].

Необхідно відзначити, що ці та інші причини можна згрупувати для кращого розуміння виникнення кризових явищ:

- техніко-технологічні, викликані циклічними змінами НТП і необхідністю оновлення наявних основних засобів і технологій;
- фінансово-інвестиційні, викликані нестачею власних коштів, коштів іноземних інвесторів, а також інших джерел фінансування інвестиційної діяльності;
- організаційно-економічні, спричинені відсутністю належних умов розвитку інноваційної діяльності на підприємстві;
- нормативно-правові, пов'язані з відсутністю урегулювання на державному рівні питань розвитку інноваційної діяльності;
- військово-політичні, викликані протистоянням між Росією і Україною на Сході країни та в Криму;
- міжнародні, викликані світовими фінансовими кризами, а також формуванням глобального інноваційного середовища.

До напрямів мінімізації негативного впливу кризових явищ на результати інноваційної діяльності машинобудівних підприємств пропонуємо віднести такі: здійснення циклічно орієнтованого передбачення в підприємстві для інноваційного розвитку машинобудівних підприємств; реалізація діагностичних процедур, спрямованих на ліквідацію наслідків негативного впливу кризових явищ на інноваційну діяльність машинобудівних підприємств; запровадження системи управління стратегічними можливостями як превентивного процесу запобігання виникненню кризових явищ; запровадження механізму запобігання збитковості діяльності машинобудівних підприємств.

Висновки. Інноваційна діяльність виступає рушійною силою трансформаційних перетворень не лише для машинобудівного підприємства, але й для будь-якого суб'єкта підприєм-

ництва, що прагне розвитку або підвищення конкурентоспроможності. Проте розгортання кризових явищ в інноваційній діяльності прискорює не лише занепад машинобудівних підприємств, але й економіки країни загалом, адже протидіє впровадженню досягнень науково-технологічного прогресу в інші галузі.

Скорочення кількості підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, а також тих, що впроваджували інновації й реалізували інноваційну продукцію на експорт, призводить до скорочення обсягів реалізації інноваційної продукції, зокрема на експорт, а також збитковості діяльності машинобудівних підприємств, що є однією з ознак формування кризових явищ.

Така ситуація спричинена сукупністю факторів техніко-технологічного, фінансово-інвестиційного, організаційно-економічного, нормативно-правового, військово-політичного та міжнародного характеру. Усунення прояву кризових явищ в інноваційній діяльності машинобудівних підприємств можливе на основі реалізації дій системно-структурного характеру, спрямованих як на удосконалення процесу управління інноваційною діяльністю, так і на створення механізму антикризового спрямування, що базуватиметься на результатах діагностики.

Тому подальші дослідження у цьому напрямі повинні базуватись на розвитку науково-методичних підходів діагностування кризових явищ і процесів у інноваційній діяльності машинобудівних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дергачова В.В. Циклічно орієнтоване передбачення в підприємстві для інноваційного розвитку підприємств енергетичного машинобудування / В.В. Дергачова, Я.І. Кологривов // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2015. – № 3. – С. 22–27.
2. Кавтиш О.П. Аналіз динаміки кризових явищ на підприємствах машинобудування / О.П. Кавтиш, А.Ю. Погребняк // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2016. – № 13. – С. 180–187.
3. Король К.В. Економічний стан та проблеми розвитку галузі машинобудування в Україні / К.В. Король // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 2. – С. 158–163.
4. Кривов'язюк І.В. Криза та інноваційна діяльність промислових підприємств України / І.В. Кривов'язюк // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 9 (159). – С. 218–223.
5. Кривов'язюк І.В. Комплексна економічна діагностика підприємства : [монографія] / І.В. Кривов'язюк, Т.В. Божидарнік. – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2012. – 226 с.
6. Кривов'язюк І.В. Кризові явища в українській економіці та їх зв'язок з циклічністю / І.В. Кривов'язюк // Економіка та держава. – 2010. – № 12. – С. 48–50.
7. Кривов'язюк І.В. Управління стратегічними можливостями машинобудівних підприємств : [монографія] / І.В. Кривов'язюк, Р.М. Стрільчук. – Рівне : Волин. обереги, 2016. – 280 с.

8. Стрільчук Р.М. Стратегічні можливості та пріоритети інноваційного розвитку машинобудівних підприємств / Р.М. Стрільчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 5. – Ч. 3. – С. 68–72.
9. Кривецький І.О. Аналізування стану та тенденцій розвитку машинобудівних підприємств в Україні / І.О. Кривецький // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2014. – № 794. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 29–36.
10. Козик В.В. Виявлення ризиків і загроз машинобудівного підприємства, що перебуває у стані кризи / В.В. Козик, В.М. Масюк // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 315–324.
11. Мельник В.В. Стан і тенденції розвитку інноваційної діяльності машинобудівних підприємств / В.В. Мельник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 3 (2). – С. 243–246.
12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Погребняк А.Ю. Механізм антикризового управління на підприємствах машинобудування : автореф. дис. ... канд. економ. наук / А.Ю. Погребняк ; Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». – К., 2016. – 22 с.
14. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2015 рік : аналітична довідка. – К. : Український інститут науково-технічної і економічної інформації МОН України, 2016. – 199 с.
15. Троць І.В. Напрями та шляхи подолання банкрутства машинобудівних підприємств Хмельниччини відповідно до їх кризового рівня / І.В. Троць // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2014. – № 4. – С. 82–89.
16. Федулова Л.І. Інноваційний вектор розвитку промисловості України / Л.І. Федулова // Економіка України. – 2013. – № 4. – С. 15–23.
17. Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств за видами промислової діяльності за 2013–2017 роки / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.